

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA KRIMINOLOGIK BIRLIKLARNING DIALEKTIK XUSUSIYATLARI

Abdujalilova Ruxshona Abdug‘afforzoda

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali ingliz tili o‘qituvchisi

E-mail: ruxshonaabdujalilova9418@gmail.com

Tel: +998 919769094

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillarida kriminologik birliklarning dialektik xususiyatlari o‘rganiladi. Kriminologik birliklar tilning ijtimoiy, madaniy va huquqiy jihatlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ular jamiyatdagi jinoyat hodisalarini ifodalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Dialektik yondashuv asosida ushbu birliklarning rivojlanish omillari, tarixiy o‘zgarishlari va turli kontekstlarda qo‘llanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Ingliz va o‘zbek tillari materiallari asosida qiyosiy tahlil olib borilib, ularning umumiy va milliy xususiyatlari ochib beriladi. Tadqiqot natijalari kriminal lingvistika va kriminologiya sohalarida nazariy hamda amaliy jihatdan foydali bo‘lishi mumkin.

Kalit so‘zlar. Kriminologik birliklar, dialektik xususiyatlar, ingliz tili, o‘zbek tili, qiyosiy tahlil, kriminal lingvistika, kriminologiya

АННОТАЦИЯ

В данной статье изучаются диалектические особенности криминологических единиц в английском и узбекском языках. Криминологические единицы тесно связаны с социальными, культурными и правовыми аспектами языка и играют важную роль в выражении явлений преступности в обществе. На основе диалектического подхода анализируются факторы их развития, исторические изменения и особенности употребления в различных контекстах. На материале английского и узбекского языков проводится сравнительный анализ, в ходе которого выявляются общие и национальные черты. Результаты исследования могут быть полезны как в теоретическом, так и в практическом плане для криминальной лингвистики и криминологии.

Ключевые слова. криминологические единицы, диалектические особенности, английский язык, узбекский язык, сравнительный анализ, криминальная лингвистика, криминология

ABSTRACT

This article explores the dialectical features of criminological units in English and Uzbek. Criminological units are closely connected with the social, cultural, and

legal aspects of language and play an important role in expressing phenomena of crime in society. Based on a dialectical approach, the study analyzes the factors influencing their development, historical changes, and usage in various contexts. A comparative analysis of English and Uzbek materials reveals both common and national features. The results of the research may be valuable both theoretically and practically in the fields of forensic linguistics and criminology.

Keywords. *Criminological units, dialectical features, English language, Uzbek language, comparative analysis, forensic linguistics, criminology*

KIRISH

Ingliz va o'zbek tillaridagi asosiy kriminologik atamalarni o'rganish kengroq lingvistik va madaniy kontekstlarni aks ettiruvchi qiziqarli farqlar va o'xshashliklarni ochib beradi. Masalan, ingliz tilida "*felony*" atamasi bir yildan ortiq qamoq jazosi bilan jazolanadigan og'ir jinoyatni anglatadi va bunday qilmishlarning og'irligi va uzoq muddatli oqibatlarini ko'rsatadi.¹ (Dilorom Ismoilova.2023) Bundan farqli o'laroq, o'zbek tilida muayyan ijtimoiy normalar va qonunchilik asoslariga mos keladigan turli turkumlar qo'llanilishi mumkin. Bunday tafovutlar jinoyat va jazoni idrok etishda tilning ta'sirini ko'rsatadi. Ushbu atamalarni taqqoslash orqali biz turli madaniyatlar jinoiy xatti-harakat va uning oqibatlarini qanday kontseptsiyalashtirgani haqida tushunchaga ega bo'lamiz, bu tillar bo'ylab kriminologik nutqni nozik tushunishga imkon beradi.

Keling *huquq* so'zini ko'rib chiqamiz. Chambliss va Seidman fikriga qo'shilamiz: "huquqning yagona, barcha holatlar uchun to'g'ri bo'lgan ta'rifi"ni izlash befoyda. (Tamanaha 2001). Huquqni ko'proq "*oila o'xshashligi*" tushunchasi sifatida tasavvur qilish mumkin (Wittgenstein 2009, 67b; Pirie 2013: 8). Ya'ni, huquq deganda yagona belgi emas, balki barcha dunyo tillarida bir-biriga o'xshashliklar orqali bog'langan hodisalar tarmog'i tushuniladi.

Masalan, xalqaro huquq, islom huquqi yoki odat huquqi "huquq" deb ataladi, lekin "o'rtacha qonun" (law of averages) yoki "o'rmon qonuni" (law of the jungle) huquqqa kirmaydi. Ba'zan "huquq" atamasi odatda qo'llanilmaydigan, ammo shakl va mazmuni jihatidan huquqqa o'xshash tizimlarga ham qo'llanishi mumkin. Bu orqali biz turli hodisalar o'rtasidagi aloqalarni ko'ra olamiz (Wittgenstein 2009, 122 b).

Ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi kriminologik tilda kuzatiladigan terminologik farqlarga madaniy va ijtimoiy omillar sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Jinoyat va jinoiy xatti-harakatlarni tasvirlashda ishlatiladigan tilni shakllantirishda ijtimoiy qadriyatlar va

¹ Dilorom Ismoilova. (2023). CRIMINAL TERMINOLOGY IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. *American Journal of Philological Sciences*, 3(03), 53–58. <https://doi.org/10.37547/ajps/Volume03Issue03-09>

me'yorlar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Masalan, ingliz tilida so'zlashuvchi mamlakatlarda huquqiy tizimning tarixiy sharoiti va jamiyatning shaxs huquqlariga e'tibor qaratilishi ushbu qadriyatlarni aks ettiruvchi o'ziga xos atamalarni keltirib chiqarishi mumkin.²(DAVID O. FRIEDRICHS,2010) Aksincha, jamoaviy ijtimoiy totuvlik ustuvor bo'lishi mumkin bo'lgan o'zbek jamiyatida tilda jamoa ta'siri va tiklanishiga urg'u beradigan atamalar kiritilishi mumkin. Ushbu madaniy ob'ektiv nafaqat tanlangan so'zlarga, balki muayyan jinoyatlar bilan bog'liq bo'lgan huquqiy ta'riflar va konnotatsiyalarga ham ta'sir qiladi va natijada adolat qanday amalga oshirilishini shakllantiradi.

Terminologik o'zgarishlarning huquqiy talqinlarga ta'siri chuqurdir, chunki ular qo'llanilgan tilga qarab turli huquqiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Ingliz va o'zbek tillarida bir xil jinoiy harakat turli atamalar yordamida ta'riflanishi mumkin, bu esa idrok etilgan jiddiylilik va keyingi sud jarayonlariga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, terminologiyadagi ma'nolar talab qilinadigan dalillarga, isbotlash yukiga va niyatning talqiniga ta'sir qilishi mumkin. Ushbu o'zgarish xalqaro huquqiy kontekstda qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin, bu erda izchil talqinlar adolat uchun juda muhimdir. Ushbu farqlarni tushunish madaniyatlararo muhitda ishlaydigan huquqshunoslar uchun zarur bo'lib, til chegaralari bo'ylab adolat to'g'ri va adolatli tarzda amalga oshirilishini ta'minlaydi.

Kriminologik nutqdagi dialektik o'zgarishlar

Mintaqaviy dialektlarning murakkab tarmog'i ingliz va o'zbek tillarida qo'llaniladigan kriminologik tilga sezilarli ta'sir ko'rsatadi va madaniy va ijtimoiy nuanslarni aks ettiruvchi atamalarning noyob gobelenini yaratadi. Ingliz tilida mintaqaviy lahjalar huquqni muhofaza qilish va sud jarayonlari tilidagi nuanslarga ta'sir ko'rsatib, huquqiy atamalarning talqinini shakllantirishi mumkin. Masalan, "jinoyat" va "noqonuniy jinoyat" kabi atamalar o'ziga xos huquqiy ma'nolarni o'z ichiga oladi, ular mintaqaviy foydalanish va umumiy tushunchaga qarab bir oz farq qilishi mumkin. Xuddi shunday, mintaqaviy shevalarga boy gobelenli o'zbek tili ham kriminologik nutqda rang-baranglikni namoyon etadi. Bu xilma-xillik nafaqat lingvistik hodisa, balki huquqiy talqinlar va amaliyotlarga ta'sir qiluvchi turli xil ijtimoiy-madaniy landshaftlarning aksidir. Dialektidagi o'zgarishlar O'zbekistonning alohida hududlarida jinoyatlarning toifalarga bo'linishi va idrok etilishida turlicha bo'lishiga olib kelishi mumkin. Demak, mintaqaviy shevalar kriminologik tilni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi, bu esa o'z navbatida ingliz va o'zbek kontekstidagi huquqiy jarayonlarga ta'sir qiladi.

² DAVID O. FRIEDRICHS (2010) *White Collar Crime in Contemporary Society*. Belmont, CA 94002-3098 USA, from justicediwan.org

Dialektal o'zgarishlar nafaqat lingvistik ifodaga ta'sir qiladi, balki kriminologiya sohasida jamoatchilikning idrokini va siyosatini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ingliz tilida so'zlashadigan mintaqalarda lahjalar jamoatchilikning ayrim jinoyatlarni tushunishi va munosabatiga ta'sir qilishi mumkin, bu esa mahalliy jinoyatchilik siyosati va ijro strategiyalariga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, jinoyatchilikning shahar va qishloq shevalarida muhokama qilinishi turli xil ijtimoiy ustuvorlik va tashvishlarni ajratib ko'rsatishi mumkin, siyosatchilar huquqbuzarliklarning oldini olish strategiyasini ishlab chiqishda e'tiborga olishlari kerak.³(Abdujalilova.R.A 2025)O'zbekistonda shevalarning kriminalistikaga ta'siri bir xil darajada chuqurdir. Turli mintaqalar mahalliy dialektik ifodalar va madaniy qadriyatlar asosida jinoiy xatti-harakatlarning ayrim turlarini boshqalardan ustun qo'yishi mumkin. Ushbu dialektga asoslangan idrok qonunlarning qanday ijro etilishiga va adolatning jamoatchilik tomonidan qanday qabul qilinishiga ta'sir qilishi mumkin, bu esa dialektlarning jamoatchilik kayfiyati va huquqiy asoslarini shakllantiruvchi asosiy omil bo'lib xizmat qilishini ko'rsatadi. Binobarin, dialektlar samarali va madaniy jihatdan sezgir kriminologik siyosatni shakllantirishning ajralmas qismidir.

Huquq tizimidagi tarjima va muloqotdagi dialektik o'zgarishlardan kelib chiqadigan muammolar ko'p va murakkabdir. Ikki tilli sharoitlarda, masalan, ingliz va o'zbek tillari o'rtasida, kriminologik atamalarni tarjima qilish har ikki tilning dialektal nozikliklarini keskin tushunishni talab qiladi. Lahjaga xos atamalar to'g'ri yetkazilmaganda noto'g'ri talqinlar yuzaga kelishi mumkin, bu esa jiddiy huquqiy tushunmovchiliklarga va adolatsizlikka olib keladi. Masalan, bir lahjada yaxshi tushunilgan atama boshqa shevada to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentiga ega bo'lmashligi mumkin, bu esa huquqiy aniqlikni saqlash uchun diqqat bilan kontekstual tarjimani talab qiladi. Bundan tashqari, huquqshunoslar turli dialektal mintaqalarda adolat bir xilda amalga oshirilishini ta'minlash uchun ushbu lingvistik nuanslardan foydalanishlari kerak. Shunday qilib, huquqiy tizim ushbu dialektik bo'shliqlarni bartaraf etishga mohir bo'lgan malakali tarjimonlar va tilshunoslarga sarmoya kiritishi, huquqiy tushunchalarning turli tillar va dialektlarda izchil va to'g'ri talqin qilinishini ta'minlashi kerak.

Takliflar (Recommendations). *Madaniy kontekstlarni tushunish* - Ingliz va o'zbek tillaridagi kriminologik birliklarni samarali tahlil qilish va solishtirish uchun ushbu tillarni shakllantirgan madaniy kontekstlarni tushunish juda muhim. Misol uchun, ijtimoiy qadriyatlar va huquqiy tizimlar har bir tilda kriminologik

³ Abdujalilova.R.A (2025) *THE ROLE OF STYLISTIC MEANS IN THE FORMATION OF CRIMINOLOGICAL UNITS IN ENGLISH AND UZBEK* issue [Vol. 1 No. 4 \(2025\)](http://www.brightmindpublishing.com/index.php/ev/article/view/522) from [brightmindpublishing.com/index.php/ev/article/view/522](http://www.brightmindpublishing.com/index.php/ev/article/view/522)

terminologiyaga qanday ta'sir qilishini ko'rib chiqing. Ingliz tilida so'zlashadigan mamlakatlarda qonunchilik asoslari va kriminologik atamalarga umumiy huquq an'analari ta'sir ko'rsatishi mumkin, O'zbekistonda esa ular sovet huquqiy merosi va zamonaviy islohotlarning uyg'unligini aks ettirishi mumkin.

Huquqiy terminologiya bilan tanishish - Har bir tilga xos yuridik atamalarni chuqur o'zlashtirib oling. Bu ingliz va o'zbek tillarida huquqiy hujjatlar, akademik matnlar va rasmiy nashrlarni o'rganishni o'z ichiga oladi. Masalan, "shartnoma" yoki "shartli ozodlikdan mahrum qilish" kabi atamalarning o'zbek tilida to'g'ridan-to'g'ri ekvivalenti bo'lishi mumkin, biroq ularning ma'nosi yoki qo'llanilishi sud jarayonidagi o'zgarishlar tufayli farq qilishi mumkin.

Ikki tilli resurslardan foydalaning - Kriminologik atamalarning to'g'ri talqin qilinishini ta'minlash uchun ikki tilli lug'atlar, maxsus lug'atlar va yuridik tarjima xizmatlaridan foydalaning. Ushbu manbalar darhol aniq bo'lmasligi mumkin bo'lgan nozik ma'nolar haqida tushuncha berishi mumkin. Masalan, "takroriy jinoyat" atamasining o'zbek tiliga to'g'ridan-to'g'ri tarjimasini bo'lishi mumkin, biroq uning ma'nosini tushunish uchun har ikki tilning jazo tizimlari bilan tanishish talab etiladi.

Huquqiy ekspertlar bilan maslahatlashing - Ingliz va o'zbek tillarini yaxshi biladigan huquqshunoslar va kriminologlar bilan hamkorlik qiling. Ularning tajribasi dialektik farqlar kriminologik birliklarni talqin qilish va qo'llashga qanday ta'sir qilishiga oid qimmatli istiqbollarni taqdim etishi mumkin. Masalan, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ayrim huquqiy islohotlar zamonaviy kriminalistik tilda qanday aks etishi mumkinligiga oydinlik kiritishi mumkin.

Qiyosiy tadqiqotlar o'tkazish - Ingliz va o'zbek kriminologik atamaları o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash uchun qiyosiy lingvistik tadqiqotlar o'tkazish. Bu dialektik xususiyatlarni ta'kidlaydigan amaliy tadqiqotlar, sud jarayonlari va akademik tadqiqotlarni tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Masalan, qiyosiy tadqiqot "voyaga yetmaganlar jinoyati" atamasining har ikki tilda qanday qo'llanilishini ochib, yoshlar jinoyatchiligi va reabilitatsiyaga nisbatan madaniy munosabat haqida tushuncha berishi mumkin.

Xulosa(Conclusion).

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillaridagi kriminalistik atamalarning qiyosiy tahlili madaniy va ijtimoiy omillar huquqiy til va talqinlarni qanday shakllantirishiga oid muhim tushunchalarni ochib beradi. Dialektik o'zgarishlarni tekshirish kriminologik nutqning murakkabligini yana bir bor ta'kidlab, mintaqaviy dialektlarning har ikki tilda jamoatchilikni idrok etish va siyosatni shakllantirishga ta'sirini ko'rsatadi. Ushbu topilmalar terminologik va dialektik farqlarni ko'proq bilish va tushunish zarurligini ta'kidlaydi, chunki ular huquqiy tizim doirasida tarjima va

muloqotda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Globallashuv kriminologiyaga ta'sir qilishda davom etar ekan, lingvistik va madaniy kontekstlar o'rtasidagi muloqotni rivojlantirish huquqiy amaliyotni yaxshilash va adolatni hamma uchun ochiq bo'lishini ta'minlash uchun muhim bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES):

- (1) Abdujalilova.R.A (2025) THE ROLE OF STYLISTIC MEANS IN THE FORMATION OF CRIMINOLOGICAL UNITS IN ENGLISH AND UZBEK issue Vol. 1 No. 4 (2025) from brightmindpublishing.com/index.php/ev/article/view/522
- (2) Dilorom Ismoilova. (2023). CRIMINAL TERMINOLOGY IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. American Journal of Philological Sciences, 3(03), 53–58. <https://doi.org/10.37547/ajps/Volume03Issue03-09>
- (3) DAVID O. FRIEDRICHS (2010) White Collar Crime in Contemporary Society. Belmont, CA 94002-3098 USA, from justicediwan.org
- (4) Tamanaha, B. Z. (2001). A general jurisprudence of law and society. Oxford: Oxford University Press
- (5) Wittgenstein, L. (2009). Philosophical investigations (rev. 4th ed.), (trans: Anscombe, G. E. M., Hacker, P. M. S., & Schulte, J.). Chichester: Wiley-Blackwell.